

Wolfgang Nethöfel, *Moraltheologie nach dem Konzil. Personen, Programme, Positionen*, Vandenhoeck und Ruprecht Göttingen 1987, ss. 251.

Sobór watykański II i jego dokumenty stanowią w dziejach Kościoła katolickiego szczególnie wyraźną cezurę czasową. Chętnie zatem wyróżnia się tzw. okres postconcilium jako pewien już wycinek periodyzacji różnych odniesień historycznych. W różnych naukach teologicznych wskazuje się na czas po Vaticanum II jako godzien szczególnej uwagi i badań. Pojawiły się zatem różnego rodzaju prace, o charakterze historycznym, podejmujące próby bardziej pogłębionych analiz tego okresu. Dotyczy to także dziejów teologii moralnej, oczywiście w pewnych zawężeniach osobowych, geograficznych czy treściowych.

W serii tego typu opracowań należy umieścić publikację niemieckiego badacza, *Moraltheologie nach dem Konzil*. Autor w podtytule precyzuje bardziej dokładnie swe zainteresowania: *Personen, Programme, Positionen*. Już tu trzeba zaznaczyć, iż ostatecznie nie jest to wystarczające uściślenie. Prezentowana monografia ukazała się jako 26 tom serii *Kirche und Konfession* redagowanej przez *Die Konfessionskundliche Institut des Evangelischen Bundes* przez H.-M. Bartha, R. Frielinga, H. Grote i G. Marona.

Po przedmowie (s. 5) i spisie treści (s. 7—9) zamieszczono wprowadzenie, które jest interesującym postawieniem problemu i zadań badawczych (s. 11—23).

Zasadniczy blok treściowy studium niemieckiego teologa podzielony został odpowiednio do omawianych czterech teologów moralistów okresu po Soborze watykańskim II: Bernhard Häring, Alfons Auer, Franz Böckle i Dietmar Mieth, co odpowiada kolejnym czterem rozdziałom. Całość zamyka podsumowanie, które jest swoistą retrospekcją i perspektywą obrazu teologii moralnej po Vaticanum II (s. 225—233). Z elementów formalnych dodano jeszcze wykaz literatury przedmiotu (s. 235—251).

Prezentując doktrynę moralną B. Häringa autor wskazuje, już w samym tytule rozdziału, na drogę od słynnego *Das Gesetz Christi* (tytuł w polskim przekładzie *Nauka Chrystusa*) do *Frei in Christus*. Jest to dość długa droga, tak w płaszczyźnie czasowej, jak i przede wszystkim teologicznej. Pierwszy ze wspomnianych podręczników stał się niezwykle popularnym już w okresie przedsoborowym; przetłóżony został na wiele języków świata. Tym samym wywierał znaczny wpływ na kształtowanie ogólnej tendencji w teologii moralnej, zwłaszcza na odcinku dydaktycznym w seminariach duchownych i wydziałach teologicznych. Oczywiście, nie można przeceniać jego roli, jeśli pamięta się i inne znane ówczesne dzieła podręcznikowe.

Nie mniej dojście Häringa do koncepcji w pierwszym podręczniku jest znacznym osiągnięciem myśli teologicznej XX wieku.

Pewnym zahamowaniem czy problemem w owej drodze rozwojowej był dla niemieckiego redemptorysty czas publikacji encykliki Pawła VI *Humanae vitae*, zwłaszcza jej czasowa zbieżność z dziełem Vaticanum II. Postawienie obok siebie autorytetu nauczycielskiego Piotra z kryzysem wokół problemów podniesionych przez encyklikę było pewnym hasłem wywoławczym tego czasu, szczególnie chętnie podnoszonym przez środki masowego przekazu. Był to także czas zmagania się wewnętrznego profesora z Akademią Alfonsjańskiej. Mimo pewnych cieni wyszedł on z tego zakrętu w drodze, która doprowadziła go do kolejnego znacznego osiągnięcia naukowo-dydaktycznego.

Ukazanie się *Frei in Christus* było kolejnym dowodem drogi rozwojowej B. Häringa w jego zgłębianiu relacji między rzeczywistością współczesną a realiami etosu chrześcijańskiego. W. Nethöfel podkreśla, iż dzieło to prezentuje swoiste charyzmatyczne podjęcie odnowy teologii moralnej. Jest ono tym cenniejsze, iż autor daje kompletny podręcznik tej dyscypliny, a więc pewną mniej lub bardziej konsekwentną koncepcję.

Badacz doktryny moralnej B. Häringa wskazuje, iż nacechowana ona jest elementami dialogu, tak w sensie wewnętrznym jak i zewnętrznym. Ten duch pozwala żywić nadzieję, iż w tym m. in. należy upatrywać jej tak szerokie uznanie i akceptację. Wychylenie ku przyszłości oparte na takiej postawie teologicznej jawi się w jasnych kolorach, mimo przewidywanych trudności i problemów. Trzeba ostatecznie widzieć wkład B. Häringa w dzieje teologii moralnej po Vaticanum II jako jedno z najbardziej znaczących osiągnięć myśli kościelnej, zwłaszcza w płaszczyźnie popularności i rozprzestrzenienia geograficznego.

Autonomia moralności w chrześcijańskim kontekście to tytuł drugiego rozdziału, a zarazem syntetyczne określenie myśli teologiczno-moralnej Alfonsa Auera. Teologia moralna dotyka w swych badaniach ziemskiej rzeczywistości, która ma także odniesienie tylko do-
czesne. Mając na względzie ów realizm A. Auer podkreślając szczególne znaczenie autonomii moralności stawia to m. in. w kontekście jawiącego się swoistego wpływu całokształtu myśli zrodzonych przy okazji *Humanae vitae*. Autor ma świadomość konieczności widzenia zestawienia owej autonomii z chrześcijańską wiarą. Ostatecznie opowiada się za autonomią moralności jako swoistej moralno-teologicznej pozycji badawczej a zarazem i praktycznej.

W. Nethöfel dużo miejsca poświęca relacji koncepcji autonomii moralności i etyce wiary. Ta ostatnia wyszła spod pióra B. Stoeckle,

profesora teologii moralnej z Fryburga. *Glaubensethik* jawi się jako przeciwstawna teza, albo inna odpowiedź na te same pytania podstawowe. Oczywiście różnorodność ta wywołuje nie tylko czysto teoretyczną dyskusję, ale ma swe praktyczne odniesienie do realiów życia i rozpatrywania wielu kwestii szczegółowych teologii moralnej. Autor opracowania dość jednoznacznie opowiada się za propozycjami Auera, przypominając jednocześnie, iż ma on wielu zwolenników.

W auerowskiej koncepcji autonomii moralności autor prezentowanej książki analizuje relacje między teonomią a heteronomią. Idzie tu innymi słowami o elementy dialogu czy raczej dialogów w sensie ich zawartości treściowej i formalnej. Nie można tu pominąć pewnych ogólnych zasad widzenia rzeczywistości moralnej, tj. przypominać, powtarzać i przepracowywać. Są to wywoławcze hasła wskazujące na generalny schemat koncepcji Auera. Szczegółowym odniesieniem tych zasad był także jego stosunek do *Humanae vitae*.

Trzeci rozdział został opatrzony tytułem: *Natura chrześcijańskiej wolności — Franz Böckle*. Autor zwraca najpierw uwagę na renesans prawa naturalnego i etyki egzystencjalnej. Elementy te mają wyraźne odniesienie ekumeniczne. Teologia egzystencjalna ma swe odniesienie do pewnych bardziej ogólnych konstrukcji, zwłaszcza w zakresie teologii moralnej ogólnej. Samo historyczne ukierunkowanie otwiera wiele nowych możliwości wyjściowych we wszelkich analizach teologiczno-moralnych.

Boński moralista podkreśla bardzo mocno niezmiennność i zarazem zmienność prawa naturalnego. To ostatnie znajduje się w ciągłym okresie dysput i krytyki, co stwarza szczególną okazję wychodzenia ku nowym elementom badawczym, z jednoczesnym ich odniesieniem do praktyki życia moralnego. Przy tej okazji wychodzi, podobnie jak przy A. Auerze, problem teonomii w aplikacji do teologii moralnej. Oczywiście idzie tu ciągle o elementy autonomii.

Interesujący jest tytuł jednego z rozdziałów omawiającego myśl F. Böcklego: *Moralność fundamentalna jako model teonomiczny autonomii*. Idzie tu szczególnie o słynne dzieło *Fundamental-moral* wydane w 1977 roku. Trzeba stwierdzić, iż moralność jawi się jako pewien fenomen związany z ludzkością w płaszczyźnie etycznej. Ciekawa jest tu relacja przedstawianych myśli do całej doktryny teologicznej Tomasza z Akwinu. Można tu wyraźnie dostrzec pewną kontynuację rozwoju teologii moralnej ogólnej w stosunku do dwóch wyżej zaprezentowanych autorów: Häring i Auer.

Drogi wolności zdają się wskazywać ukierunkowanie metodologiczne myśli bońskiego moralisty, w których Tomasz z Akwinu jest

cennym drogowskazem, czasem niestety niedocenianym, i to z powodu samej pogłębionej nieznamomości jego myśli teologiczno-moralnej. Etyka chrześcijańska nacechowana jest ze swej natury także elementami racjonalistycznymi, co w niczym nie pomniejsza jej roli religijnej i teologicznej. Wolności nie można oddzielać od rzeczywistości chrześcijaństwa w jego ludzkim wymiarze. Oczywiście dynamizm ten w przypadku Böcklego ma odniesienie metodologiczne i formalne do obrazu teologii moralnej, zwłaszcza ogólnej.

Ostatnim autorem zaprezentowanym przez W. Nethöfela jest Dietmar Mieth. Rozdział ten został opatrzony tytułem: *Doświadczenie w kontekście wiary*. Trzeba już tu zaznaczyć, iż badacz ten jest świeckim teologiem związanym w swej karierze naukowej z A. Auerelem; był jego asystentem. Prezentowany moralista wskazuje na interesujące przejście od modelu *vita activa* do *vita contemplativa*. W płaszczyźnie historycznej interesujące jest zestawienie Lutera z Eckhardem. Można także wspomnieć na relacje bożego doświadczenia do światowej odpowiedzialności. Dynamika wiary zakłada wszystkie te możliwe postawy, ale wypunktowuje ich odniesienie do zbawczego realizmu.

Praktyka wiary jawi się w tej koncepcji m. in. jak stwórcza Poiesis; jest to zarazem pewien model strukturalnej etyki. Mając na względzie uwagi modelowe ważne jest uchwycenie relacji „Epik und Ethik, Ethik und Ethos” (s. 196) ale muszą one być rozpatrywane w kontekście autonomii, analogii, wolności i ewentualnych ograniczeń. Mieth odcina się zdecydowanie od wszelkich związków, nawet pośrednich, z nominalizmem, a do czego skłaniać może niewłaściwe rozumienie jego koncepcji.

Niemiecki badacz zwraca uwagę, iż teologia w koncepcji Mietha jawi się jako „*experientiieller Wissenschaft*” (s. 209). Taki model jest jednak rozwijany w pierwszym miejscu przez poszerzenie teologiczno-etycznego modelu strukturalnego słynnego „*Praxis und Poiesis*”, które doprowadza do widzenia teologii jako „*metapraktischer Wissenschaft*”. Oczywiście etap ten jest tylko przejściowym w całości zastosowania rekonstrukcyjnych dróg teologii jako nauki. W. Nethöfel mocno akcentuje ekumeniczny charakter prezentowanej koncepcji, zwłaszcza w jej aplikacjach doświadczenia.

Omawiany autor podjął się bardzo trudnego zadania zaprezentowania teologii moralnej po Soborze watykańskim II. Trzeba stwierdzić, iż wywiązał się z niego wyjątkowo pozytywnie. Ograniczył się co prawda tylko do autorów kręgu języka niemieckiego, i to wybranych, ale daje ich pogłębioną analizę w interesującej go płaszczyźnie. Skoncentrowanie się na elementach metodologiczno-formalnych

pozwała na prześledzenie drogi związanej z rozwojem teologii moralnej w obrazie czterech znanych autorów. Jest to tym cenniejsze, że moralisci ci mieli i mają nadal bardzo znaczący wpływ na rozwój tej dyscypliny i w innych krajach.

Podjęty kontekst Vaticanum II jest może zbyt jednostronny i szczupły. Autor zwraca bowiem uwagę zasadniczo na treści *Optatam totius*, mniej zaś na inne przemyślenia konstytucji, dekretów czy deklaracji. Jest to pewnym niedopowiedzeniem, które rzutuje na rozumienie całej myśli Vaticanum II, a w jej kontekście osiągnięć prezentowanych autorów. Dynamika Soboru watykańskiego II jest trudna do teoretycznego uchwycenia, ale o wiele łatwiej, jak się wydaje, zauważyć jego faktyczne oddziaływanie. Zresztą całość dzieł Kościoła stanowi pewien kompleks, tak iż chyba trudno mówić jednoznacznie o teologii moralnej po Vaticanum II. Teologia posoborowa, to do pewnego stopnia określenie zaprzeczające rzeczywistości poznawczej teologicznej, a więc innej w stosunku do nauk nie związanych z objawieniem. Życie teologii jest życiem Kościoła, także w momentach szczególnie trudnych, a czasem nawet i bolesnych.

Szczególnie godnym szerokiego podkreślenia jest wskazanie na elementy ekumeniczne. Rozkładają się one w wielu płaszczyznach i aspektach. Idzie tu zarówno o zestawienia jak i szukanie wspólnych źródeł czy reperkusji perspektywicznych w eschatologicznym wychyleniu pielgrzymującego Kościoła, a więc wspólnoty ludu Bożego. Autor wykazuje szczególną wrażliwość ekumeniczną, która jak się wydaje wynika m. in. z sytuacji geograficznej, społecznej, kulturowej a do pewnego stopnia ekonomicznej i politycznej w krajach kręgu języka niemieckiego, zwłaszcza Niemiec. Ta umiejętność znalezienia zbawczej misji chrześcijaństwa jest wartościowym współczynnikiem podjętego wysiłku rozprawy habilitacyjnej. Zresztą zwrócenie uwagi na elementy fundamentalne, na teologię moralną ogólną — pozwala na znalezienie wielu elementów wspólnej troski o etyczny depozyt chrześcijaństwa. Autor w niektórych miejscach dostrzega zmaganie się problemów szczegółowych, które różnią; górę jednak biorą, i na nie zwraca uwagę, elementy podstawowe, zasady, które dotyczą także etyki filozoficznej.

Ekumeniczna świadomość W. Nethöfela pozwala mu bardziej obiektywnie i z większym zaangażowaniem podjąć trud prezentacji poglądów czterech wybitnych moralistów. Układają się oni do pewnego stopnia, jak to wskazuje niemiecki badacz, w pewien rozwojowy ciąg ubogacający poszukiwania chrześcijańskiej etyki. Otwartość ta pozwala żywić zaufanie do prezentowanych uwag, ocen czy omówień. Odkrycie pewnych prawidłowości myśli teologicznej osadzonej w kościelnym

środowisku może być trudne do właściwego zrozumienia, tym bardziej gdy idzie o Magisterium Kościoła. Sens teologiczny tego ostatniego pozwala na pozytywne spojrzenie na jego rolę w całokształcie poznawania Objawienia, tak wertykalnie jak i horyzontalnie. O trudnościach w tym względzie świadczy dobitnie całość problemów związanych z *Humanae vitae*.

Autor prezentowanego studium stara się raczej zwracać uwagę na pozytywne elementy doktryny teologiczno-moralnej niemieckich badaczy. Pozytywny charakter, nawet w kontekście wątpliwości Magisterium, jest dowodem umiejętności poruszania się na tym terenie. Szukanie, mimo że napotyka na trudności, pozostanie zawsze szansą znalezienia; a to w zamiarach W. Nethöfela w znacznym stopniu udało się. Wynika to jak się wydaje przede wszystkim z realizmu, pozycji wyjściowych, które zostały poddane analizie. Fundamenty te prezentuje się jako drogi poszukiwań tak Häringa jak i Auera, Böcklego jak i Mietha. Badawcza droga wszystkich wspomnianych jest nadal otwarta, tworzą oni bowiem nadal. Na tym tle zaś wyrasta potrzeba dalszych badań nad ich myślą teologiczno-moralną. Potrzeba naświetleń z innych pozycji badawczych czy założeń formalnych może doprowadzić do jeszcze pełniejszego poznania teologii moralnej kręgu języka niemieckiego po Vaticanum II.

Trudnym zadaniem jest prezentacja myśli teologicznej współczesnej, tym bardziej gdy stosuje ona nową terminologię, nazewnictwo, czy opiera się na nowych założeniach. Podjęte tu zadanie przez W. Nethöfela daje ostatecznie cenne dzieło. Jest ono typowym opracowaniem jakiego m. in. ukazują się w serii *Studien zur Geschichte der katholischen Moraltheologie*, redagowanej przez M. Müllera a obecnie przez J. Gründela w Wydawnictwie Friedrich Pustet w Regensburgu oraz *Moraltheologische Studien* redagowanej przez J. G. Zieglera w Wydawnictwie Patmos w Düsseldorf. Rozprawa habilitacyjna niemieckiego badacza jest ważnym wkładem w badania nad przeszłością teologii moralnej, zwłaszcza w płaszczyźnie szerokiej pracy ekumenicznej.

A. F. Dziuba